

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
IV

Neşir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
IV

İstanbul - 1984

Sahibi : ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail Özdoğan

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat Göyünç

Basıldığı Yer : Edebiyat Fakültesi Matbaası

Adres : ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray No. 46

Beyazıt - İstanbul

NAPOLEON İSTİLÂSİ SIRASINDA BİR TÜRK DİPLOMATININ GÖZÜ İLE VİYANA ŞEHİRİ

Yavuz Ercan

Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin Türk Tarihi içinde özel bir önemi vardır. Bu ilişki XVI. yy. başlarından XX. yy. başlarına kadar kesintisiz 400 yıl sürmüştür. İlk bakışta bu uzun ilişkinin pek dostça geçmediği izlenimi doğarsa da, konunun ayrıntılarına inildiğinde pek böyle olmadığı görülür. Çünkü 400 yıllık Osmanlı-Avusturya ilişkileri bugüne kadar sadece askerî ve siyasî açıdan ele alınıp incelenmiştir. Oysa her iki büyük imparatorluğun ekonomik, sosyal, düşünsel ve kültürel ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri de vardır. Konu bu açılardan da ele alınıp incelendiğinde Osmanlı-Avusturya ilişkileri tarihi daha açık ve seçik bir biçimde ortaya çıkar¹. Ne Avusturya ne de Türkiye arşivlerinde bulunan ve zengin bilgiler veren kaynaklar yeterince değerlendirilmemiştir. Belirttiğimiz açıdan çalışmalar Avusturya'da Türkiye'den daha fazladır.

Sözünü ettiğimiz kaynaklardan biri de Osmanlı ve Avusturya devletlerinin karşılıklı gönderdikleri elçilerin yazdıkları raporlar, sefaretnameler ve mektuplardır. Bu konuda Türkiye'de değişik araştırmacılar tarafından birkaç makale yazılmışsa da² en derli-toplu ça-

1 Bu konuda Dr. Karl Vocelka'nın değerli çalışmaları vardır. Örnek için bk. «Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, İstanbul 1978, sayı 31, s. 5-28».

2 Hüner Tuncer, Osmanlı Elçisi Eubekir Ratip Efendi'nin Viyana Mektupları (1792), Belleten, c. XLIII, s. 73-105, Ankara 1979; M. Münir Aktepe, Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefareti ve Sefaretnamesi, İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1971, sayı 2, s. 131-140; M. Zeki Pakalın, Beğ'de Osmanlı Sefiri, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, sayı 15/46, s. 325-329 (Kara Mehmet Paşa Sefaretnamesi 1664), aynı yazar'ın aynı dergide sayı 77, s. 666-672 (İbrahim Paşa'nın Viyana Sefaretnamesi 1719).

lışma Faik Reşit Unat tarafından yapılmış ve eser Bekir Sıtkı Baykal tarafından tamamlanarak Türk Tarih Kurumunca yayınlanmıştır³. Bu çalışmalar Türkiye'den Avusturya'ya giden elçilerle ilgilidir. Avusturya Devleti tarafından Türkiye'ye gönderilen elçiler üzerinde en geniş çalışmayı Avusturyalı doğubilimcilerden Dr. Karl Teply yapmıştır⁴. Dr. Teply'nin özellikle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisinde çıkan konferans metni konuyu en iyi açıklayan özlü bir yazıdır⁵.

Şimdilik yaptığımız tesbitlere göre, Osmanlı İmparatorluğu 1535-1792 yılları arasında Avusturya'ya 42 elçi göndermiştir.

Osmanlı Devletince gönderilenler içinde geniş anlamda sefaretname kaleme alan en eski elçi Kara Mehmet Paşa'dır⁶. 1665 yılındaki elçiliği dolayısıyla «Viyana Sefaretnamesi»ni yazmıştır. Gönderilen diğer elçilerin bir kısmı da yine rapor, sefaretname veya tahrir halinde eserler yazmışlardır. Elçilerin bu eserleri ya gördüklerini samimi bir ifade ile anlatan tasvirleri veya yapılan görüşmeleri içermektedir. Değişik bir dünya görüşüne sahip, değişik bir din ve sosyal ortamdan gelmiş bir kişinin gördüklerini anlatması ve değerlendirmesi zaman zaman çok renkli görüntüler vermektedir. İki toplum arasındaki kültür alışverişini ve aynı ulusların birbirleri hakkında besledikleri düşünce ve inançların nasıl değişmelere uğradığını göstermeleri bakımından da elçilik raporları ayrı bir önem taşımaktadır.

1792 yılında Avusturya'ya elçi olarak giden Ebubekir Ratip Efendi'nin yazdığı 14 mektup yanında Viyana'yı anlatan şiiri XVIII. yy. sonlarında Avusturya başkentinin canlı bir tablosunu çizmiştir. Avusturya Askerî Akademisi, Mühendislik Akademisi ve Şarkiyat Akademisi hakkında da ayrıntılı bilgi veren Ratip Efendi'nin sefa-

3 Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Ankara 1968.

4 Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn, Stuttgart 1968.

5 Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları (çeviren Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1973, c. VII, s. 247-263.

6 Kara Mehmet Paşa'dan önce, tahminen Fatih devrinde Viyana'ya gönderilen Hacı Zağanos'un da bir tahriri vardır. Fakat bu geniş anlamda bir sefaretname değildir. Hacı Zağanos'la Kara Mehmed Paşa arasında geçen dönem içinde bu tipte başka raporlar da bulunmuştur. Bu tür belgeler için bk. Topkapı Sarayı Arşivi, No. E. 8568, E. 8569, E. 8581, E. 3911.

retnamesinin III. Selim'in yenilik hareketlerine etkili olmadığını söylemek mümkün değildir.

Viyana'yı sadece Avusturya'ya gönderilen elçiler anlatmamıştır. Başka ülkelere giderken Viyana'dan geçen elçilerin sefaretnamesinde de şehir hakkında zaman zaman ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bizim asıl üzerinde duracağımız elçi bu tür bir elçidir.

1806 yılında Polonya'da bulunan ve Rusya'ya gözdağı vererek onu anlaşmaya zorlamak isteyen Napoleon, Türkiye ve İran'da, ittifak kurmak için görüşmek üzere elçi istemiştir. Bu sırada Osmanlı tahtında oturan III. Selim, Seyyit Mehmet Emin Vahit Efendi'yi⁷ Napoleon'a elçi olarak göndermiştir. Vahit Efendi, sefaretnamesinde önce Polonya'ya (Lehistan), sonra Paris'e gidiş-dönüşünü anlatmaktadır. Elçi Polonya'ya giderken Viyana'dan geçmiş ve şehirde bir süre gezdikten sonra gördüklerini yazmıştır.

Vahit Efendi Kilisli'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Nusayrilerden⁸ olup küçük yaşta İstanbul'a gelmiş, anası bir Baltacıyla⁹ evlendiği için «İstanbullu» denmiştir.

Eğitimi tamamlandıktan sonra, önce Maliye Kalemine girdi. Zecriye Muhassılı ve Galata Voyvodası¹⁰ Topal Halil Efendi'nin yardımıyla kendini gösterdi ve Zecriye Başkâtibi ve Muhassılı oldu. 1806 yılında Mevkufatçı, arkasından Fransa elçisi, kısa bir süre sonra da Defter Eminliğine¹¹ getirildi (Aralık 1806). Haziran 1809'da Reisülküttap vekili oldu. Aynı yılın 6 Ekim'inde Kütahya'da mecburî oturmaya tabi tutuldu. Bir buçuk yıl sonra serbest bırakıldı.

7 Vahit Efendi hakkında kısa biyografya yazının sonunda verilecektir.

8 Nusayrîlik, Yezidîliğin bir koludur. Mezhebin kurucusu Nusayr'ın adından dolayı, mensuplarına Nusayri denir.

9 Bunlara «Teberdârân» da denirdi. Saray örgütü içinde bir grup görevli olup, çeşitli işlerde kullanılırlardı. İki ana grup halinde idiler. Biri «Eski Saray Baltacıları», diğeri «Zülüflü Baltacılar» idi.

10 «Zecriye», içkilerden alınan vergi, «muhassıl» ise toplayan, tahsildar anlamına gelir. Bu ikinci kelime daha sonraları «müdür, âmir» anlamını da kazanmıştır. «Voyvoda» ise başlangıçta «reis, subaşı, ağa» anlamını taşıırken, Tanzimat'dan sonra «Tahsil memuru» anlamına gelmeye başladı. Zecriye Muhassılığı ve Galata Voyvodalığı, Osmanlı Devlet Örgütü içinde önemli görevlerdendir.

11 Defter Emîni, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Divan-ı Hümâyun'da, her toplantıdan sonra padişahın, sadrazamdaki mühürle mühürlenmiş ve toplantı günlerinde açılan üç hazineden biri olan «Defterhane»nin âmiri idi.

1811 yılında Tophane Nazırı¹² 1812 Ekim'inde ise Tersane Emini¹³ oldu. 1814 yılında Teke-oğullarının bıraktığı mirasa devlet adına el koymakla görevlendirildi. Sırasıyla 20 Eylül 1814'de vezirlik rütbesiyle Teke, Hamit, bir-iki yıl sonra da Hanya valisi oldu. 1820 yılında vezirlik rütbesi geri alınıp Sakız adasında mecburi oturmaya tabi tutuldu. Ocak 1821'de vezirlik rütbesi iade edilip aynı yere muhafız olarak atandı. Sonra bu görevden istifa etti. Urla'da otururken vezirliği alınıp Alaiye'ye sürüldü. 21 Haziran 1824'de vezirliği geri verilip Halep valiliğine getirildi. 1826-1827'de gevşeklik ve ihmâl-kârlık yaptığı ileri sürülerek hem vezirlik rütbesi, hem görevden alındı ve Konya'ya gönderildi. Sonra sürgün yeri Bursa ile değiştirildi. Aynı yıl (Hicrî 1242, Milâdî 1826-1827) vezirliği geri verilip Eski İstanbul Muhafızı oldu. 1828 yılında Bosna valiliğine atandı. Yeni görevine hareket etmeden önce 14 Ağustos 1828 tarihinde Çanakkale'de öldü. Geyikli köyünde gömülmüştür.

Mehmet Vahit Efendi, geçimsiz, fazla gururlu, bencil bir insandı. Dört kez vezirlik rütbesi verilmiş, üç kez de bu rütbe geri alınmıştır. Bu durum aynı zamanda İmparatorluktaki devlet yönetimi ve kadrolarının ne derece yozlaşmış olduğunu gösterir.

Mehmet Süreyya ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi¹⁴ eserlerinde Vahit Efendi'nin hüner ve marifet sahibi, zeki ve anlayışlı bir kişi olduğunu yazarlarsa da Osmanlı yazarlarının, eserlerinde geçen kişiler için böyle güzel sözler yazmaları genellikle usuldendir. Bu iki yazarın ve Babinger'in eserinde¹⁵ Vahit Efendi'nin adı, vezirlik rütbesine çıkmış olmasından dolayı «Vahid Mehmed Paşa» olarak geçmektedir.

Yaratılışdan cimri bir insandı. Bu yoldan biriktirdiği para 4.000 kesedir. İki hanımından başka varisi kalmamıştır. Ayvansaray'da anasının yalısında oturmuş olmasından dolayı «Çingene Vahit» lâkabı da verilmiştir. Kütahya'da kütüphanesi vardır. Kilis'de Nusayrî mezarlığında bulunan babasının kabrini de yaptırmıştır.

12 Tophane Nazırı, Tophane Ocağının yüksek rütbeli âmirlerindedir.

13 Tersane Emini, yüksek rütbeli bir devlet memurudur. Tersanenin ve gemilerin gelir-gider defterleriyle, inşaat, onarım ve alım-satım işlerine bakardı.

14 Sicill-i Osmanî, c. IV, s. 605 : Osmanlı Müellifleri, c. III, s. 160.

15 Diê Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke, s. 347.

Vahit Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi'nden başka eserleri de vardır. Bunlardan Minhacü'r-rumat basılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki anlaşmayla ilgili rapor şeklinde küçük bir eseri ile Kaside-i Dimyatiye adlı esere Mirkatü'l-münâcât adı ile yazdığı bir şerhi vardır. Vak'a-i Sakız (Sakız Adası Olayı) adlı eseri basılmıştır¹⁶. Yunan ayaklanması sırasında Vahit Efendi, Sakız Adası Muhafızı idi. Bu olay sırasında Mahrukî Ali Paşa'ya gerekli yardımı yapamamış ve hatasını örtmek için Vak'a-i Sakız adlı eserini yazmıştır. Eser, Yunan ayaklanması sırasında Sakız Adasında karada geçen olayları anlatır.

Osmanlı İmparatorluğunun XIX. yy. başlarında özellikle Avusturya, Fransa ve Rusya ile olan ilişkileri ve Vahit Efendi'nin İstanbul-Viyana-Varşova-Paris-İstanbul uzun yolculuğu ve belirtmeye değer olaylar kısaca şöyledir :

Fransa İmparatoru Bonaparte, Prusya'yı yendikten sonra Rusya üzerine yürümeye karar verince, Doğuda kendisine yeni dost ülkeler aramış ve İstanbul'daki elçisi Sebastiani'yi Babıâli ile görüşme yapmakla görevlendirmişti. Osmanlı Hükümeti görüşmelerin İstanbul'da yapılmasını önermiş, fakat Fransız elçisi, iki ülke arasındaki dostluk anlaşmasının bir an önce imzalanabilmesi için bir elçinin hemen Napoleon'a gönderilmesinde ısrar etmişti. Ayrıca bunun Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarı gereği olduğunu da ileri sürmüştü. İstanbul Hükümeti önce çekimsiz davrandı ise de gerek Sebastiani'nin ısrarlı telkinleri, gerekse bir İran elçisinin, o sırada Berlin'de bulunan Napoleon'un yanına gitmekte olduğunu öğrenince, Mevkufatî¹⁷ Seyyit Mehmet Emin Vahit Efendi'yi elçilik sıfatı ile Fransız İmparatoruyla görüşmekle görevlendirdi.

Vahit Efendi'nin görevi, o sıralarda Osmanlı İmparatorluğunun savaş halinde bulunduğu Rusya'ya karşı bir müttefik sağlamak ve Rusya ile yapılacak barışta, Türkiye'nin çıkarlarını korumak için Fransa'dan destek almaktı. Fakat sonuçta bunun aksi oldu. Vahit Efendi, Polonya'da bir kez Napoleon tarafından kabul edildi. Bun-

16 İstanbul 1290.

17 «Mevkufatçı» da denilen mevkufatî, Başdefterdarlığı başlı idi. Sefere gitmeyenlerden veya başka nedenlerle saklı tutularak Sipahiye verilmeyen timar ve hazine topraklarıyla ilgili yazışmalara bakardı. Bu dairede mevkufatçının emri altında dört yardımcı (halife) vardı. Bunlardan biri Başhalife idi.

dan sonra uzun süre oyalandı ve aylarca Napöleon'nun peşinden koştığı ve ona mektuplar yazdığı halde sonuçta hiçbir başarı elde edemedi. Çünkü gerçekte Fransa İmparatoru, Rus Çarı ile barışmaya kararlıydı. Sırf gözdağı vererek Rusya'yı kendisiyle anlaşmaya zorlamak için Türkiye-İran-Fransa arasında bir üçlü bağlaşma düşüncesini ortaya atarak Türkiye ile İran'dan elçiler getirtmiş, bunlarla ittifak görüşmelerine girişmiş gibi görünmek istemişti. Durum böyle olunca Vahit Efendi'nin siyasal bir başarı elde edememesi doğaldı. Sonuçta Osmanlı dış politikası Fransa ve Rusya'ya karşı geri tepmiş oluyordu.

Vahit Efendi'nin elçilik yaptığı yıllarda Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu ve dış politikası, özellikle Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya ile olan ilişkileri kısaca şöyledir :

Fransız Devriminin olduğu yıllarda Osmanlı tahtına III. Selim çıkar. Yeni padişah, yerine geçtiği I. Abdülhamid'e göre genç ve yenilik taraftarı bir kişidir. Bu yüzden kamuoyunda da olumlu karşılanmıştır.

Bu sırada Kırım, elden çıkan ilk İslâm toprağı olması dolayısıyla önemini korumakta ve bu nedenle Rusya ile savaşa devam kaçınılmaz görünmektedir. Ancak, yıllardan beri bir dizi yenilgiler birbirini kovalarken Rusya'ya karşı bir başarı şansı yoktur. Yeni bir takım düzenlemelerin ve önlemlerin alınması şarttır. Yapılan düzenlemeler ve alınan önlemler istenilen sonucu vermez. Padişah, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek başına Rusya ve Avusturya ile başa çıkamayacağını anlar. Aynı yıllarda Rusya ile İsveç ve Avusturya ile Prusya dostça ilişkiler içinde değildir. III. Selim bundan yararlanarak İsveç ve Prusya ile dostluk anlaşmaları yapmak için çalışır. Bu çalışmalar sürerken Osmanlı orduları yine bir dizi yenilgiye uğrar.

İsveç'le bir anlaşma yapılmıştır ama İsveç, Rusya'ya göre zayıf bir devlettir. Nitekim yapılan anlaşmadan altı ay sonra Şubat 1790'da savaştan çekilir. Yalnız kalan Osmanlı İmparatorluğu bu kez Prusya ile görüşmelere başlar. Fakat Prusya, uygulamaya çalıştığı «Hertzberg Plânı» ile Avrupa'ya egemen olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu plânın amacı da yine Osmanlı İmparatorluğunun toprak tavizine yöneliktir.

Osmanlı İmparatorluğunun müttefik arama çabaları sonuçsuz kalırken, Avusturya ile önce bir ateşkes, arkasından Zıştovi Anlaş-

ması imzalanır: Anlaşmaya göre Türkler, büyük bir toprak kaybıyla savaştan çekilir.

İsveç ve Avusturya'nın savaştan çekilmesi, Prusya'nın da bütün Avrupa'ya karşı saldırgan tutumu yanında Türkiye ile Rusya başbaşa kalırlar. Rusya ile yalnız kalmasına rağmen Türkiye yenilir. Kırım'ı geri almak için girdiği savaştan, yeni bir kısım topraklar da vererek ateşkes imzalar. 9 Ocak 1792'de imzalanan Yaş Anlaşmasıyla eski bütün anlaşmalar yenilenir. Daha başka pek çok toprak ve taviz verilir.

Padişah, köklü bir takım yeniliklerin yapılması için zamanın geçtiğini anlar ve hemen girişimlerde bulunur. Ancak, karşısındaki muhalefet çok büyüktür. Dolayısıyla yenilik girişimlerinde sonucun ne olacağı belli değildir.

Bu arada, Bahâli ülkede huzursuzluk ve anarşi kaynağı olan ayanlarla zorbaları bertaraf etmeye çalışır. Öte yandan İhtilâl sonrası Fransası ile temkinli ilişkiler kurar. Bu gelişmeler olurken Napoleon, Mısır'ı işgâl eder. Dış politika yeni boyutlar kazanır. Osmanlı İmparatorluğu 1798 yılında Rusya, 1799'da da İngiltere ile Fransa'ya karşı anlaşır. Aslında İngiltere ve Rusya, Fransa'nın izlediği politikayı izliyordu. Nitekim Fransa, Mısır'dan çekildikten sonra aynı bölge İngiltere tarafından işgâl edilecektir. Türkiye'nin varlığı bu üç devletin alacağı duruma bağlıydı. Türk dış politikası sıfır düzeyinde olduğundan politik yollarla da ülkeyi kurtarmak mümkün olmayacaktır.

Son iki anlaşmanın sağladığı ortaklarla Doğu Akdeniz'de Fransa'nın elinde bulunan bir kısım topraklar geri alınır. Osmanlı İmparatorluğu Mısır üzerine ordu gönderir. Başkomutan Cezzar Ahmet Paşa, Akka önünde Fransız ordusunu yener ve Napoleon ilk kez geri çekilmek zorunda kalır. Bu başarıda yeni kurulan Nizam-i Cedid ordusunun da etkisi büyüktür. 30 Ağustos 1801 tarihine kadar Fransızlar Mısır'da kalır. Bu tarihte bölge yeniden Osmanlı yönetimine girer.

Mısır sorunu çözümlendikten sonra, ortaya Osmanlı İmparatorluğunun hoşuna gitmeyen bir durum çıkar. Türkiye, Rusya ile istemeyerek bir ittifak içine girmiştir. O dönemin dar görüşlü kafalarına göre Rusya yerine Fransa ile dostluk anlaşması yapmak daha kârlıdır. Oysa Fransa, Mısır sorununda görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile hiç de dostça ilişkiler içinde bulunmak eğiliminde

değildir. Diğer yandan, Türk-Fransız dostluğu gerçekleşirse, bu durum İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarına ters düşeceğinden tepki büyük olacaktır. Böyle karışık bir durumdan, dış politikada başarısız olan Osmanlı İmparatorluğunun olumlu sonuç elde etmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim kısa bir süre sonra eski dostlar, yeni düşmanlar olarak Türkiye'nin karşısına çıkar. Rusya saldırıya geçerek Eflâk ve Boğdan'ı işgâl eder. İngiltere de Rusya'nın yanında yer alır.

1806-1807 yıllarına gelindiğinde, Türkiye'nin ve Türkiye ile ilişkisi bulunan ülkelerin genel siyasal görüntüsü böyledir. Şimdi Osmanlı İmparatorluğu, bir yanda Türkiye-Fransa, diğer yanda Rusya olan yeni bir siyasal tablo yaratmak zorundadır. Rusya ile savaş durumu devam etmektedir. Aynı zamanda Napoleon, Avrupa'yı Fransız egemenliği altına almak düşüncesindedir. Fakat Rusya ile bir savaşı düşünmemekte, ancak, Rus Çarına gözdağı vermek için Fransa-Türkiye-İran arasında ittifak yapılmakta olduğu izlenimini vermeye çalışmaktadır. Bu sırada, Osmanlı Hükûmeti oyuna gelmiş ve Fransa'nın üçlü ittifak çağrısına uyararak Seyyit Mehmet Emin Vahit Efendi'yi, Napoleon'a göndermiştir.

Fransa'nın bu siyasal oyununu tarihçi Cevdet Paşa da farketmiş ve konuyu eserinde şöyle açıklamıştır, «...fakat (Fransa) Rusya İmparatorunu her veçhile sulh ve ittifaka mecbur etmek üzere Devlet-i Âliyyeyi dahi kendi elinde gibi göstermek üzere nezdinde taraf-ı Devlet-i Âliyye'den dahi bir murahhas-ı mahsus celbini politikasına muvafık görmüş idi. İşte Sebastiani'nin bu bâbda isti'cali dahi ona mebni idi. Mamafih Talleyrand dahi Vahit Efendi ile İran elçisi Mirza Rıza'yı aldatıp da Fransa politikasına elverecek bazı mevaddı imza ettirmek isterdi ve bu esnada Mirza Rıza ile mükâleme ederek kendisinin istediği gibi Rusya ve İngiltere devletleri aleyhine olarak bir mukavelename imza ettirmiştir. Vahit Efendi ise ol vakte göre epeyce ahvâl-i düvele âşına olduğundan Talleyrand'ın kelimât-ı ebleh-farsiyânesine aldanmadığı cihetle hayli müddet Varşova'da, Napoleon'un vüruduna intizaren meks ve tevkife mecbur oldu...».

Vahit Efendi'nin, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Paris'de Napoleon'la ikinci kez görüşmesine kadar geçen süre içinde izlediği yol ve başından geçen ilginç olaylar kısaca şöyledir :

Elçi, 17 Aralık 1806 Pazartesi günü İstanbul'dan yola çıktı. Yanında Fransız elçisi General Sebastiani tarafından mihmandarlığına atanan Pravd adında bir Fransız da vardı. Osmanlı elçilik heyeti, Küçükçekmece, Silivri, Çorlu ve Babaeski'yi geçtikten sonra ilk büyük konak yeri olan Edirne'ye geldi. Burada birkaç gün beklemek zorunda kaldılar. Çünkü Napoleon'a gönderilecek armağanlar henüz hazırlanmamış, name-i hümayun da gelmemiştir. Edirne'de beklenirken İstanbul'dan gelen yeni bir haberle, armağanların Ruscuk veya Vidin'de hazırlanacağı, heyetin durmaksızın yoluna devam etmesi bildirildi.

Haber alınır alınmaz Edirne'den yola çıkıldı. At değiştirmek suretiyle hızla Vidin'e gelindi. Bundan sonraki yolculuk zorlu geçecekti. Vidin'den öteye yol bozduktu. Osmanlı elçisi âdeta düşe-kalka ve aceleden etrafını görmeye zaman bulamayarak Temeşvar'a geldi. Temeşvar o yıllarda Macaristan'da Banat eyâletinin merkezi idi. Vahit Efendi, bir zamanlar Türk kalesi olan bu yerden uzun uzun söz etmekte ve daha sonra Peşte şehrini anlatmaktadır. Peşte hakkında da oldukça geniş bilgi vardır.

Peşte'den sonra önemli durak Viyana'dır (Beğ). Elçi Viyana'yı anlatmakla bitiremez. 300.000 kitabı olan büyük kütüphane ile Viyana'nın meşhur Tıp Okulu'nun anatomi dersi görülen yeri elçinin özellikle dikkatini çeker. Hele burada gördüğü mulajlarla kavanozlar içindeki cenin parçaları Vahit Efendi'yi hayretten hayrete düşürür. Vahit Efendi'nin anlattığına göre daha o yıllarda Viyana'da tıp bilimi ve öğretimi son derece ileri bir düzeydedir.

Vahit Efendi'nin beğenisini kazanan şeylerden biri de kent içinde ve varoşlarında yapılmış düzenli yollar ve bu yolların sürekli süpürülüp temizlenmesi ve sulanması olmuştur.

En az 20.000 kişinin yortu ve pazar günleri kırlarda ve ormanlarda gezip dolaşmalarını, peri masalı gibi ballandıra ballandıra anlatan elçi sözü, «hamam» anlamına gelen Baden köyündeki kaplıcalara getirecektir. Viyana'nın hamamları Vahit Efendi'nin yazdığına göre, o dönemde tahta ve taş döşemeli ahşap odalardan ibaretmiş. Her odada bir fıçı bulunmuş. Bu fıçılara suyu kovalarla dışarıdan getirerek doldururlarmış. Banyo yapmak isteyenler bu fıçılara dalıp çıkarlarmış. Türk elçisi bu duruma hem şaşmış hem de hoşlanmamıştır. Özellikle fıçılarda musluk olmamasına çok üzülmiştir. Bu nedenle geçirdiği iki günü azab olarak nitelendirir. Bu

durum günümüzde de batı toplumunda genellikle devam etmektedir. Toplumumuzdaki temizlik anlayışına göre kullanılan su, akıp gitmelidir. Oysa batıda küvete doldurulan su içine girip yıkanma anlayışı geniş ölçüde vardır. Dolayısıyla, Vahit Efendi'nin, musluk-suz fıçı içinde yıkanmaya bu derece tepki göstermesi doğaldır.

Vahit Efendi'nin, Viyana'da geçirdiği günler süresince anlatıklarını, Sefaretnamesinden aynen alıp günümüz Türkçesiyle veriyoruz.

Viyana (Beç) Şehri

Viyana kalesi 30,5 derece boylam, 48 derece 13 dakika enlemleri arasındadır. Uçsuz bucaksız bir düzlüğün, yokuşuk denebilir bir kısmında ve Tuna nehrinin bir kenarında, derin hendekli, tuğla ve horasandan yapılmış¹⁸ müstahkem bir kaledir. Kale dışında varoşları çevreleyen metris yollu kârgir duvarlar da sağlam bir kaledir. Asıl kale içinde genellikle dörder ve beşer ve bazan altışar kat olmak üzere kârgir ve büyük 1.300 ev vardır. Ayrıca, çeşitli bilimlere mahsus bir çok okul ve medrese ve kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerden birisi son derece sanatkârâne bir şekilde taş oymalarıyla süslü bir yapıdır. Büyük bir kütüphanesi, cebehanesi, anatomi dersi görülen yer (otopsi salonu ?), tıp okulu, asker kışlaları, komedyalar (tiyatro) ile eski yapı bir kral sarayı vardır.

Kütüphane

Kütüphane, büyük bir salon şeklinde, ortası kubbe ve iki tarafı ortasından küçük sofa biçiminde sokağa çıkmalı, çepeçevre mahfillerle doludur. Bunlar çıkıntı tarzında, basık tavanlı ve dikdörtgen şeklindedir. Üzerlerinde kanatları tel örme dizi dizi dolaplar vardır. Dört köşesinde her biri kitaplarla dolu dört odası bulunan büyük bir binadır. İçinde 300.000 cilt kitap olduğunu söylediler. Bizi ilgilendirenlerden gümüş ve sırma muhafazalar içinde saklı, konulduğu yere bakılırsa Bağdat taraflarında yazılmış üç adet Kur'an ve bir adet Kasîde-i Bürde gösterdiler. Ayrıca, IV. Meh-

¹⁸ Horasan, kuruyunca taş gibi sertleşen ve özel olarak hazırlanan bir çeşit harçtır.

med'e kadar padişahlık etmiş Osmanlı sultanlarının resimlerini de gösterdiler. Nadide olarak bir cins ağaç kabuğu tellerinden dokunmuş yaprak üzerine yazılı eski bir taliyat¹⁹ (astronomi) kitabı ve astronomi ile ilgili bazı garip araç ve gereçler gördük.

Cebehane²⁰

Cebehanesi tahminen ve takriben 135 metre boyunda, 13,5 metre eninde yüksek kârgir bir binadır. Dörtgen şeklinde dört koğuşu olup herbirinin baştan başa içinde koğuşun ötesine ve duvarlar tarafına açılır tel kafes örme ikişer kapılı ve içleri ağaçtan ızgaralı takım takım dolapları vardır. Kullanmaya elverecek tabanca, tüfek ve diğer savaş araç ve gereçlerini bu dolaplara yerli yerine koymuş ve sorumlu kişilere teslim etmiş olduklarından hepsi ayna gibi pırıl pırıl temiz durmaktadır. Duvarların içi ve çatılar çeşitli silâh cephaneleriyle doludur. Bir yerde de çeşit çeşit barut terazileri, top ve tüfek çarkları, çeşitli kalıplar, matkap, köprü kayıkları ve savaş sırasında düşmandan ele geçirilmiş davul, nekkâre, bıçak, nacak, renk renk bayrak ve sancaklar doludur. Paris cebehanesinde bu kadar genişlik ve süs yoktur ama az bulunur ve tuhaf bazı araç ve gereçler vardır. Fakat dikkat edilirse Viyana'da onların benzerleri görülebilir. Geçen yıl Österliç Savaşında Fransızlar, Viyana'ya gelip bu cebehaneden beğenip aldıkları miktardan bugün hükümdarlarının ellerinde olanlardan ve sınır boylarında bulunanlardan başka olarak, dolaplarda saklı tüfek sayısı yüzseksenbine ulaşmaktadır. Diğer yandan, ayda beş-altı bin tüfek yapıldığı da söylenmektedir.

Anatomi Dersi Görülen Yer

(Otopsi Salonu)

Anatomi dersi görülen yer ve tıp okulu üç katlı büyük bir binadır. İçinde hasta ve doktor yerleri, öğrenci ve öğretmen odaları ola-

19 Kanımızca bu kelime baskı hatası sonucu «taliyan» şeklinde çıkmıştır. Doğrusu «tâliyât» olmalıdır. Tâliyât kitabı, yıldızlar ve astronomi ile ilgili kitap demektir.

20 Cebehane, bugün dilimizde «cephane» şeklinde kullanılmakla birlikte, metinde yalnız cephane değil, diğer bütün silahların depo edildiği, bakımlarının yapıldığı, hatta yeniden yapıldıkları fabrika ve depo anlamında kullanılmaktadır.

rak görülen hücrelerin düzenlerini ve kullanılacak araç ve gereçlerin toplanmasını gerektiği gibi anlatmak mümkün değildir. Buradaki mulajlara²¹ Avrupa'da eş bulunmadığına bütün doktorlar oybirliğiyle katılmaktadır. Şöyle ki dokuz-on odanın içinde kütüphane gibi düzenlenmiş ve yaymacı sandığı gibi üzerleri camlı sandıklar içine tıpkı insan şeklinde balmumundan dökülmüş mulajlara koymuşlardır. Bunlar üzerinde çalışarak çeşitli hastalıkları birer birer ortaya çıkarmaktadırlar. Organları dahi ayrı ayrı yapıp bütün damar ve sinirleri kendi renkleriyle göstermişlerdir. Cenin, dölyatağı, çocuk ve doğum gibi durumları ve diğer şeyleri bütün ayrıntılarıyla çizip açıklamışlardır. Bir ceninin doğuncaya kadar ana karnında sürekli olarak ne şekil aldığı bilmek ve doktorlarla operatörlere bildirmek için beş günlük, bir aylık, beş haftalık ve şu kadar saatlik diye gerçek ölü doğmuş çocukları ve iki başlı bir vücut, bir vücutta iki ve üç başlı ve üç-dört kollu küçük ölümler, anatomi dersi görülen yere toplanmış, saf ve keskin sıvılarla dolu billur sürahi ve kâseler içinde korunarak raflara dizdirilmiştir. Beyit :

«O'nun tek olduğunu gösteren,
Herseyde bir işaret vardır»²²

dizelerine uygun olarak her birini görmede ve üzerinde düşünmede Tanrı'nın kudreti açıktır. Bu nedenle Viyana'da eğitim gören ve yetişen doktor ve operatörlerin tıptaki üstünlükleri herkes tarafından kabul edilmektedir.

Hıristiyan ülkelerinde eğitim görmüş süvari askerinden başkasının ata binip inmekte maharetleri olmayıp gücü olanlar ve diğer ileri gelenleri araba ve hinto²³ ile gezip dolaştıklarından hem kolaylık ve hem de temiz ve güzel olması için kale içindeki kaldırımlar baştan başa dört köşe kesilmiş kara taşla döşenmiştir. Fakat sokakları dar ve evleri yüksek yapılmış olduğundan bina ve mahalle-

21 Metinde geçen «şüsü» kelimesini «mulaaj» olarak çevirdik. Mulaaj, bir şeyin balmumu veya alçı ile alınan kalıbı demektir. Metinde sözkonusu edilen şey, kadavra yerine kullanılmak üzere balmumundan yapılmış insan heykelleridir.

22 Arapça olan beyti Türkçe'ye çevirdik.

23 «Hinto» bir çeşit arabadır. Vahit Efendi de yol boyunca, kendisi için zaman zaman hinto kiralamış veya satın almıştır.

lerin araları pek gönül açıcı değildir. Bu pıs kâfir toplumu, özellikle tutuculuğuyla meşhur Avusturyalı yadigârların resim ve heykele rağbet etmelerinden ve bunlara inanç ve saygıları açık olduğundan bazı meydancık, köprü, başları, büyük konak ve bahçe aralarında tuğla ve taşdan yapılmış acaip ve garip heykel, resim ve nişaneler dikmişlerdir. Şimdi de eski Avusturya İmparatoru II. Josef'in bir görüntüsü olmak üzere, Kütüphane yakınındaki Saray meydancığına, somaki gibi ebruli bir çeşit taşdan, parlak ve yüksek bir kaide üstüne, at üstüne binmiş olarak tunçdan dökülmüş büyük bir heykel yapılmaktadır.

1529 yılı kuşatmasında²⁴ İslâm yiğitlerinden yararlığı görülenlerin benzeri olmak üzere Yeniçeri kıyafetinde dalkılıç bir gazinin taşdan yapılmış heykelini kale içinde bulunan bir evin damı üzerinde gördüm.

Kıral Hazinesi, Arslanhane ve Samrun Bahçesi gibi meşhur yerlerin gezilip görülmesi bir-iki gün içimizi ferahlattı. Fakat hazinelerinde bulunan mücevherler, Çin yapısı çiniler, eski maden, gümüş sürahi, bardak, tabak gibi şeyler, bizim de zaman zaman katılmakla şeref duyduğumuz çeşitli toplantılarda, Türk devlet adamlarında da bulunur şeylerdendir. Fakat hintişi, çini, küçük sandık, denizarslanı²⁵ ve abanozdan oyma ufak-tefek ve az bulunur oyuncaklarla, mücevher bir tac ve mücevher bir asa beğenilmeye değer denilse yeridir.

Şehrin varoşlarında bulunan evleri kale surlarından beş kat fazladır. Sokakları fevkalade geniştir. Şehrin nüfusu 300.000 civarındadır. Avrupa'nın merkezi olması dolayısıyla ticaret yapan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi'den türlü türlü insan vardır. Şehrin yakınlarında ve varoşlarının çevresinde mükellef bahçeler, pek çok mesireler, çini, ayna ve cam fabrikaları gibi nice nice iş yerleri vardır. Çinilerini Avusturya içinden ve Macar ülkesinden getirilip biriktirilmiş, kireç gibi beyaz iki tür topraktan yaparlar. Pek temiz ve nefis çiniler yapmaya elverişli olduğundan bu fabrikada yapılanların diğer yerler, Saksonya bölgesindekilerden daha üstün olduğunu ileri sürerler. Gerçekten, Kıral için 600 kese akçeye pazarlık edilip

24 Birinci Viyana Kuşatması.

25 Fok, mors, deniz fili sınıfından bir balık. Bunların fildişi gibi iri dişlerinden yapılmış oyma işleri olmalı.

yapılmış bir yemek takımı çanak çömlek gördük ki üzerlerinde bulunan süsler ve işlemelerin güzelliği anlatılamaz. Bu sanatın yapılışı, daha önceki Osmanlı elçilerinin sefaretnamelerinde yazılı olduğundan, ayrıntılara girmekten vazgeçildi.

Şehrin Doğusunda bulunan varoşların kenarındaki ağaçlar bir hizada muntazamdır. Cadde yolları hergün sulanıp süpürülmektedir. Av yerleri ve ormanlarında yazın akşam üzerleri, özellikle yortu ve pazar günleri, en az 20.000 kişi gelip vakit geçirirler. Orman içindeki muhteşem kahvehane ve küçük lokantalarda gece yarısına kadar zevk, şevk ve muhabbetle sıkıntılarını atarlar.

Meşhur köylerinden, Viyana'ya altı-yedi saat uzaklıkta, «hamam» anlamına gelen Baden adlı bir yer vardır. Burada bir çok kaplıca bulunur. Yaz ve bahar mevsiminde Viyana halkından varını yoğunu çar-çur edenler bu köye göçerler. Çevreden de eğlenmek isteyenler gelip otururlar.

Viyana'nın hamamları, genel olarak Varşova ve Paris'de görüldüğü gibi bayağı tahta ve taş döşeli ahşap odalar içinde, fiyatı makutu birer fıçın ibaret olup, çoğunda suları kovalarla dışarıdan getirip doldurur ve hamam niyetine gelenler ördek gibi dalıp çıkmakla yetinirler. Gerçi bunların bazılarında musluk vardır ama yine de suyu ölçülü akıtırlar. Böylece boşuna su harcanmasını önlerler. Eğer gerekenden fazla su harcayan müşteri olursa ona göre su hakkı alırlar. Ben, Viyana'daki bu hamamlarda, musluklu bir fıçı haber alınca kadar geçirdiğim iki gün iki gece zarfında çektiğim azabın şiddeti havsalaya sığmaz.

İran Elçisiyle İlgili Olarak Birkaç Söz

Fransa İmparatoruna gitmek üzere, bizden bir gün önce Viyana'ya gelmiş olan İran Şahı'nın elçisi Mirza Mehmet Rıza Han'a, Viyana'da oturan Fransız elçisi General Andreas (Andriyos) müstakil bir ziyafet vermişti. Ertesi gün bizim için düzenlediği ziyafete İran elçisinin de gelmesini istedik. İhtiyacımız olan yemeklerin malzemesini adıgeçen General verdi, fakat yemekleri kendi aşçılarımız pişirdiler. Yemek sırasında İran elçisi helvayı çok beğendiğinden, «—Güzel olmuş» diye övmek isterken, ben de diğer taraftan «—Hay hay! Bizim gâziler helvamız meşhurdur, buyrun» diyerek helva tabağını önüne sürdüm. «—Kerem ettiniz!» cevabından başka söz bu-

lamadı. Bu nükteli sözden ve İran halkına mahsus sıkılğanlıktan, yemekte bulunan Avusturya ve diğer devlet adamları çok hoşlandılar.

Konu Dışı Birkaç Söz

Bir büyük devletten diğer devlete gitmekle görevli murahhas veya elçilere, yol üzerinde olan ülkelerin başkentlerinde bulunan ilerigelen kişiler ve duruma göre kıral ve devlet adamlarının karşılama töreni yapmaları, ikramda bulunmaları, ziyafet vermeleri ve saygı göstermeleri öteden beri gelenektir. Kibir ve gururla Viyana'da oturan ve bu sırada zafer kazanmış olmaları dolayısıyla Avusturya Devletinin bütün hareket ve davranışlarına karışan ve dikkat eden Fransız elçisi General'in şerrinden korumak için, Avusturya devlet adamlarını, Fransız elçisinin verdiği yemek dışında görüp sohbet etmek mümkün olmadı. Fakat onların gizlice gönderdikleri adamları aracılığıyla bu konuda ileri sürdükleri özür makûldü. Zaten savaşta yenilmiş olmaları dolayısıyla hoş görüldü.

Bu meşhur ve benzersiz şehirde birkaç gün kaldıktan sonra 1807 yılının 17 Şubat gecesi oradan Dülgesdorf ve Madyaglef adlı köylerde, sonra Beron kalesini seyrederek, Yeşo kasabasında ve oradan Ulmuc kalesini görerek Heravejd adlı köyde bir gece kalındı.

Vahit Efendi'nin, Viyana hakkında yazdıkları burada bitiyor. Sefaretnamede Viyana'ya, yola çıkışlarının kırk altıncı günü geldiklerini yazıyor, Osmanlı elçisi 17 Aralık 1806 tarihinde İstanbul'dan hareket etmişti. Eğer hesabı doğru ise 1 Şubat 1807 tarihinde Viyana'ya gelmiş olmalıdır. Kendisi bu ünlü ve benzersiz şehirde birkaç gün kaldığını yazıyorsa da Viyana'dan ayrılış tarihini açık olarak 17 Şubat gecesi olarak vermiştir. Bu hesaba göre Vahit Efendi ve yanındakiler Viyana'da 17 gün kalmışlardır.

Osmanlı elçisi yoluna devam ederek Polonya'nın güzel bir kenti olan Krakovi'ye gelir. Burada iki gün kalırlar. Polonyalıların Türklerle yakınlığı ve sevgisi Türk elçisinin deyimiyle «derece-i kemâlde» dir. Krakovi kentinin kadın, erkek, büyük, küçük bütün insanları grup grup Osmanlı elçilik heyetinin ziyaretine gelirler. Yine Vahit Efendi'nin kayıtlarına göre, uzun süredir Türklerin hasretini çektiklerini, Krakovi'ye geldiklerinden dolayı çok sevindiklerini, kendilerini doya doya görebilmek için üç-beş gün kalmalarını ve

daha buna benzer gönül alıcı sözler söylerler. Gösterilen bu yakınlıktan dolayı iki gün Krakovi'de kalınır. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra buradan Varşova'ya gelinir.

Türk elçisinin ilk işi Polonya başkentine geldiğini Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'a haber vermek olur. Talleyrand, kendisi gitmeyerek, birkaç kişi göndermekle yetinir. Türk elçilik heyetinin yiyecek içecek ihtiyaçlarını sordurmak zahmetine de katlanmaz. Vahit Efendi, Varşova'ya gelişinin ancak üçüncü günü Talleyrand'la görüşebilir. Talleyrand o gün ve ondan sonraki günlerde sürekli olarak Türk elçisini pohpohlar. O kadar ki Dışişleri Bakanı, Napoleon'un, Osmanlı Devletinin hatırı için buralara geldiğini, elçinin Polonya'ya geldiğini duyunca da 200.000 askerle Rus Çarı üzerine gittiğini ve şimdiye dek çok işler gördüğünü söylecek kadar ileri gider. Vahit Efendi'nin bu sözlere inanıp inanmadığını bilmiyoruz. Sefaretnamede bu konuda herhangi bir kayıt yoktur.

Vahit Efendi ilk günler Varşova'da pek eğlenemez. Herşeyden önce kenti beğenmez. Sokaklarını pis kokulu ve kirli bulur. Buna rağmen Varşova halkının yakınlığından dolayı gittikçe kenti beğenmeye başlar. Zarif, nazik ve güzel huylu Varşovalı hanımlarla karşılıklı şiir söyleşmeleri bile olur. Krasinski Bahçesi hoşuna gider. Elçiyi baloya da götürürler. Türk elçisinin daha sonraki balo ve toplantılarda güzel kadınlara olan yakınlığı gözden kaçmaz. Hatta bu yüzden İran elçisi ile tartışırlar. Yine bir gün Vahit Efendi, Polonya dilinde adı «ay» anlamına gelen güzel bir kızla tanışır. Elçi bu kızı unutamaz, üzerine şiirler yazar.

Hemen hemen bu ortam içinde haftalar geçer. Vahit Efendi'nin canı sıkılmaya başlar. Talleyrand da kendisine olmayacak öneriler getirmekte, görünürde Türk ordusuna yardım, gerçekte ise Osmanlı ülkesine anarşi ve bölücülük sokmak amacıyla Karadağ ve Sırbistan taraflarına ve İstanbul boğazına Fransız askeri göndermek ve İngiltere ile bozuşmak konularında, Vahit Efendi'yi kandırmaya çalışmaktadır. Ama Osmanlı elçisi bu önerilerin cevabını zaman ve duruma göre birer bahane bularak geciktirmeyi başarır.

Türk elçisinin, Napoleon'la görüşmesi aylar sonra gerçekleşir. Talleyrand, kendisini Polonya'da birçok yerler dolandırdıktan sonra Fenkeştayn adlı köyde konaklayan İmparatorun sarayına sokar. Vahit Efendi'nin Fenkeştayn'a gelişi, Danzig kalesinin fethi gününe rastlar.

Ertesi sabah divan tercümanı Juber adlı kişi, bir tercümanla birlikte onu İmparatorun huzuruna iletir. Vahit Efendi salondan içeri girdiği zaman İmparator ayaktadır. Şapkasını koltuğu altında tutmaktadır. Elinde birkaç enfiye kutusu vardır. Elçi, nedense Napoleon'u tanımamış gibi davranmayı tercih eder. Konuşma sırasında güya İmparator başka yerdeymiş de, bu tek başına duran adamın onun yakınlarından biri olduğunu sanarak protokol icabı gerekli davranışı yapmaz. Juber'in tercümanlığı ile arada kısa bir görüşme olur. Vahit Efendi, Padişah'ın mektubunu Napoleon'a verirken duruma uygun birkaç söz söyler. İmparator da, Türk elçisinin görevinden dolayı memnun olduğunu bildirir. Dostluk bildiren karşılıklı sözlerden sonra Vahit Efendi dairesine dönüp, İstanbul'a kurye ile göndereceği mektupları hazırlar.

Vahit Efendi'nin çizdiği portreye göre, Napoleon Bonaparte orta boylu, çukur elâ gözlü, esmer renkli, kalın kaşlı, ağzı büyük bir kişidir. Az yer, az içer, az uyku uyur. Dünyaya egemen olma hayaliyle yönetimde otoritesini kurma ve askerî disiplin sağlamaktan başka bir zevki yoktur.

Vahit Efendi, zamanına göre az da olsa diplomasiden anlamaktadır. Zira İmparatorla görüşmesi, Danzig kentinin Fransızlar tarafından zaptı gününe rastlamasından yararlanarak Napoleon'a şu şiiri sunar ve olaya tarih düşer :

«Ben andayım hezar ü heft ü heşt sad sâl-i İsa'da,
Daniska'yı (Danzig) Büyük Napoleon ahzetti âdadan,
Ona tarih olur ber-ceste bu mısra-ı garramız,
Daniska şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan (1807)».

İmparator bu manzum kutlamadan o kadar memnun olur ki yanına bir general katıp Danzig'i gezip görmesine izin verir.

Türk elçisi, Baltık kıyısındaki tabyaları dolastığı sırada, orada bulunanlardan biri sorar, «—Siz burada iken İngiliz donanması gelip savaş başlasa ne yaparsınız?». Vahit Efendi güzel bir diplomasi örneği göstererek şöyle der, «—Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında düşmanlık olmadığından, bana göre uzak durup savaşınızı seyretmekten başka bir şey gerekmezse de, bulunduğum yerin düşmanı, benim de düşmanım sayılacağından, karşıdaki kim olursa olsun sizinle birlikte topları ateşlemekten geri durmam».

Fransızlar, Niyemen kıyısındaki Tilsit kentine ulaştıklarında durum değişir. Napoleon'la Rus Çarı buluşarak barış görüşmelerine başlarlar. Fransa'nın, Türkiye'ye karşı iki yanlı politikası açıkça ortaya çıkar. Yazdığı mektuplara artık cevap bile verilmediğini gören Vahit Efendi, İstanbul'dan gelen yeni talimat üzerine Paris'e doğru yola çıkar.

Napoleon'un Paris'e dönmesinden sonra, İmparatorla bir kez daha görüşür. Bu arada İstanbul'da III. Selim tahttan indirilmiş, yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır. Vahit Efendi, yeni Padişahın mektubunu Napoleon'a sunar. Ama hem Napoleon, hem de Fransız dış politikası Türkiye'ye karşıdır. Bunu Türk elçisi de açıkça görür ve gayet safca bu konudaki düşüncesini eserinde şöyle belirtir, «...el-küfrü milletün vâhide!». Bu Arapça cümlemin Türkçe karşılığı yaklaşık olarak «bütün kâfirler aynı millettendir» anlamına gelmektedir. Osmanlı Dışişlerinin, Türkiye'ye karşı Fransız politikasını anlamaları için bu kadar uzun süre ve bu kadar açık olayların geçmesi gerekmiştir. Bundan sonra elçinin İstanbul'a dönmekten başka işi kalmamıştır. Barış görüşmelerini yürütmek üzere Paris Büyükelçisi Muhib Efendi görevlendirilir.

Vahit Efendi'nin elçilik görevi süresince geçeneri içine alan «Fransa Sefaretnamesi» adlı eserinde güçlü görüşlere ve ilgi çekici siyasi fikirlere rastlanmaz. Buna rağmen eserde anlatılanlar içtenlikle kaleme alınmıştır. Bu, biraz da elçinin saflığından ileri gelse gerektir.

Fransa Sefaretnamesi adlı eserin 13 yazma nüshası vardır. Bunlardan ikisi Türkiye dışındadır. Biri Viyana Kuns.-Akad. No. 282'de, diğeri Paris Bibl. Nat., No. S. 507'de kayıtlıdır. Türkiye'de olanların dokuz tanesi İstanbul kütüphanelerindedir. Bunlar :

- 1 — Süleymaniye, Esad Efendi, No. 2277.
- 2 — İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız yazmaları No. 343.
- 3 — Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları No. K. 38 (Bu nüshanın 75-138. sayfalarında 1808 yılında İngiltere ile yapılan barış anlaşması hakkında Vahit Efendi'nin Padişaha sunduğu raporun bir kopyası da bulunmaktadır. Ayrıca, yazmanın sonunda, bir elçinin nasıl bir adam olması ve kendi devletince nasıl tutulması gerektiği hakkında ilgi çekici bazı düşünceler bulunmaktadır).

4 — Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları No. K. 55/1.

5 — Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları No. 409 (Bu nüsha Vahit Efendi'ye verilen talimatı aynen ve Sefaretname metnini kısmen içine alan karışık ve eksik bir nüshadır).

6 — İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları, No. 1246.

7 — Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No. 1437 (Bu nüshada Napoleon ve Talleyrand'ın mektuplarının birer kopyası vardır).

8 — Fatih Millet Kütüphanesi, No. 338.

9 — Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Cevdet Paşa kitapları, No. 82.

Son iki nüshadan biri Ankara Türk Tarih Kurumu yazmaları No. Y. 53'de, diğeri Millî Kütüphane yazmaları No. A. 712'de kayıtlıdır. Bu son yazma bir mecmuadır. Mecmuanın 44-b / 80-b varakları arasında sefaretname vardır. Aynı mecmuanın 81-b / 104-a varakları arasında Türkiye ile İngiltere arasında yapılan anlaşmanın bir kopyası ve bu anlaşmada yapılan görüşmelerin özeti, anlaşmayı yapmakla görevli Vahit Efendi'nin işin sonunda kaleme aldığı yazı vardır.

Fransa Sefaretnamesi adlı eser, kitap olarak üç kez basılmıştır. İlki 1843 yılında Paris'de Şark Dilleri Okulu yayınları arasında «Relation de l'ambassade de Mohammed Wahid Effendi» adı ile yayınlanmıştır. Son iki baskı Türkiye'de yapılmıştır. Birincisi 1866-1867 (1283) yılında «Sefaretname-i Seyyid Vahid Efendi» adı ile, ikincisi 1886-1887 (1304) yılında «Fransa Sefaretnamesi» adı ile çıkmıştır. Biz bu çalışmamızda Ankara yazmaları ile İstanbul 1283 tarihli baskıyı esas aldık.

Vahit Efendi'nin bu eseriyle ilgili yayın da yapılmıştır. Bunlardan birincisi 16-17 Haziran 1941 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde iki tefrika halinde çıkmıştır. Yazıyı Selahattin Güngör hazırlamıştır. İkinci çalışma Faik Reşit Unat'ın Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkan «Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri» adlı eserdir. Eserde diğeri Osmanlı elçileri ile birlikte Vahit Efendi'ye de yer verilmiştir. Bu yazımızı hazırlarken özellikle bu iki araştırmadan geniş ölçüde yararlandık. Vahit Efendi'nin biyografisi ile ilgili bilgiler pek çok eserde bulunmaktadır. Onları kısa bir bibliyografya olarak sunuyoruz.

KISA BİBLİYOGRAFYA

- AHMET Asım : Âsım Tarihi, c. I, II, İstanbul 1287.
- AHMET Lütü : Tarih-i Lütü, c. II, İstanbul 1290.
- AHMET Resmî : Sefinetü'r-rüesa (Hadikatü'r-rüesa), İstanbul 1269.
- BABINGER, F. : Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke, Leipzig 1927.
- BURSALI Mehmet Tahir : Osmanlı Müellifleri, c. III, İstanbul 1343.
- CEVDET Paşa : Tarih-i Cevdet (tertib-i cedit), c. III, İstanbul 1309.
- FATİN : Tezkire-i Hatimetü'l-es'ar, İstanbul 1271.
- GÜNGÖR, S. : III. Selim'in Sefiri Napolyon'u Görmeğe Nasıl Gitti? Cumhuriyet Gazetesi, 16-17 Haziran 1941.
- MEHMET Süreyya : Sicill-i Osmanî, c. IV, İstanbul 1315.
- OSMANLILARDA Coğrafya, Türkiyat Mecmuası, sayı 2.
- PAKALIN, M. Zeki : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. I, III, İstanbul 1971-1972.
- UNAT, Faik R. : Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Ankara 1968.